

Barbara Stelmasiak

Wybrane zagadnienia oceny pełnych kosztów pracy w skali przedsiębiorstwa i gospodarki narodowej

Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H, Oeconomia 24, 127-134

1990

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Zakład Planowania Społeczno-Gospodarczego i Przestrzennego
Wydziału Ekonomicznego UMCS

Barbara STELMASIAK

**Wybrane zagadnienia oceny pełnych kosztów pracy w skali
przedsiębiorstwa i gospodarki narodowej**

Selected Problems of Estimating the Full Labour Costs on the Scale of an
Enterprise and the National Economy

Koszty pracy są przedmiotem zainteresowania licznych badaczy w wielu krajach oraz instytucji, między innymi Międzynarodowego Biura Pracy. Jednakże w przeciwieństwie do badań w innych krajach, w Polsce nie ma opracowanego jednolitego systemu analiz obejmującego ten problem. Brak metody doprowadził do pominięcia tej wielkości (tj. kosztów pracy) w sprawozdawczości statystycznej. Trudno ustalić ich wielkość, gdyż w kosztach przedsiębiorstw zagregowane są one z innymi elementami. Dotyczy to również szczebla centralnego.

Autorka, opierając się na dostępnych danych, podejmie próbę określenia wielkości niektórych elementów kosztów pracy i ich wpływu na kształtowanie się tzw. pełnych kosztów pracy.

DEFINICJA KOSZTÓW PRACY

Pojęciem kosztów pracy, w powiązaniu z kategorią pełnych kosztów, posługiwali się między innymi F. Schmidt, F. Leithner, K. Mellerowicz, J.

Marchal i J. Lacaillon.¹ W Polsce jako pierwsi zajęli się tym problemem H. Halama, S. Sudol i J. Kordaszewski.²

Większość polskich badaczy, zajmujących się tą kategorią ekonomiczną, definiuje koszty pracy jako sumę wydatków podmiotu gospodarczego (tj. przedsiębiorstwa i gospodarki narodowej) ponoszonych na rzecz zatrudnionych, ich rodzin i uczniów. Źródłami finansowania tych kosztów są: budżet centralny, budżety terenowe oraz na szczeblu przedsiębiorstwa środki obrotowe i zysk.

W skład kosztów pracy wchodzi spożycie społeczne i inwestycje poza-produkcyjne oraz koszty ponoszone przez przedsiębiorstwa, tj. bezpośrednie koszty pracy (wynagrodzenia pracowników, ubezpieczenia społeczne i podatek od płac), pośrednie koszty pracy (koszty kształcenia i doskonalenia kadr, koszty bhp, koszty dojazdów do pracy, koszty angażowania załogi do pracy, administracji personalnej, koszty delegacji, usług bytowych, fundusz mieszkaniowy i socjalny) oraz inne koszty (nagrody z funduszu załogi i podatek od ponadnormatywnych wypłat wynagrodzeń).

W naszych rozważaniach szczególną uwagę zwrócimy na bezpośrednie koszty pracy, w których zasadniczą wielkością są płace. Pozostałe elementy tych kosztów, tj. podatek od płac i ubezpieczenia społeczne, są naliczane w stałym wymiarze tj. odpowiednio 20% i 38% (wcześniej 43%). Podstawą, od której obliczane są te wielkości, są same płace.

PLACE JAKO ISTOTNY SKŁADNIK KOSZTÓW PRACY

Mając na względzie realizację celu ogólnospołecznego, tj. maksymalnego zaspokojenia potrzeb społeczeństwa, należy zwrócić szczególną uwagę na własne cele pracowników, które realizowane są głównie poprzez konsumpcję indywidualną.

O konsumpcji indywidualnej decydują między innymi dochody osobiste ludności, których przeważającym składnikiem są wynagrodzenia za pracę (dotyczy to głównie osób zatrudnionych w gospodarce uspołecznionej).

Główny Urząd Statystyczny (GUS) nie publikuje w pełni porównywalnych danych, które odnosiłyby się do całej gospodarki narodowej, dlatego

¹Zob. F. Schmidt: *Kalkulation und Preispolitik*, Berlin 1930; F. Leithner: *Grundss der Sozialökonomik*, Tübingen-Berlin 1925; K. Mellerowicz: *Kosten und Kostenrechnung*, Berlin 1958; J. Marchal, J. Lacaillon, *La Repartition du Revenu National*, Paris 1958.

²Zob. H. Halama: *Koszty pracy ludzkiej w przedsiębiorstwie przemysłowym*, Pr. zbior. *Człowiek i społeczeństwo*, Warszawa 1962; J. Kordaszewski: *Ekonomia pracy środowiska roboczego*, Warszawa 1970; S. Sudol: *Metody analizy kosztów pracy w przedsiębiorstwie przemysłowym*, PWE, Warszawa 1967 r.

Tab. 1. Relacje procentowe spożycia indywidualnego, świadczeń pieniężnych oraz płac i pozostałych dochodów ludności w latach 1975-1987
Proportional relations of individual consumption, financial services, salaries and the other incomes of the population between 1975 and 1987.

Wyszczególnienie	1975	1980	1985	1986	1987
1. Dochód narodowy podzielony	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
2. Spożycie przez ludność dóbr materialnych z dochodów osobis.(a)	55,4	68,7	60,9	60,5	60,5
3. Świadczenia społeczne pieniężne	6,1	9,2	11,5	11,4	11,4
4. Spożycie ze źródeł indywid.(2-3)	49,3	59,5	49,4	49,1	49,1
5. Dochody pierwotne ludności w gospodarce uspołecznionej (b)	31,6	36,8	26,2	26,1	25,2
6. Dochody pierwotne ludności i właścicieli w gosp.nieuspoł.(b)	12,8	14,9	15,5	15,1	13,9
7. Dochody pierwotne ludności ogółem b) (5+6)	44,4	51,7	41,7	41,2	39,1
8. Nadwyżka spożycia ze źródeł indywidualnych nad dochodami pierwotnymi ludności (4-7) (c)	5,0	7,8	7,6	7,9	10,1
9. Nadwyżka spożycia ze źródeł indywidual. w stosunku do dochodów pierwotnych ogółem (8:7)	11,2	15,0	18,3	19,2	25,8

a) nie ujęty jest tu zakup pełnej wartości usług odpłatnych i częściowo odpłatnych

b) pozycje te nie zawierają dochodów ludności zatrudnionej w sferze usług niematerialnych, ujmują natomiast oszczędności idące na cele inwestycji osobistych (głównie mieszkaniowych i rolniczych)

c) nadwyżka ta może być uważana za pierwsze orientacyjne przybliżenie do kategorii spożycia quasi-społecznego, realizowanego poprzez dotacje budżetowe

Źródło: Obliczenia własne. Dane z RS GUS 1981, s. 89, 91, 173; RS GUS 1985, s. 81, 83 i 168; RS GUS 1986, s. 89, 92 i 175; oraz RS GUS 1987, s. 91, 94; RS GUS 1988, s. 85 i 86.

też obliczenia autorki są przybliżone i należy traktować je jako oszacowanie; zawiera je tab. 1.

Z liczb zawartych w tab. 1 wynika, że spożycie ze źródeł indywidualnych w okresie 1975-1987 wahało się od 59,5% (1980 r.) do 49,1% (1986 i 1987 r.) w stosunku do dochodu narodowego podzielonego (DNP). Występująca różnica wskazywać może na największy udział spożycia ze źródeł indywidualnych w 1980 r. (o ok. 10 punktów w stosunku do pozostałych badanych przez nas lat).

Dochody pierwotne ogółem, a więc głównie z tytułu wynagrodzeń za pracę, wahały się od 51,7% (1980 r.) do 39,1% (1987 r.). Zatem w ciągu

siedmiu lat zmniejszyły się one o 12,6 punkta.

Spadek udziału dochodów pierwotnych ludności w DNP może oznaczać rozdzielanie coraz większej części środków przeznaczonych na spożycie ze źródeł indywidualnych w innej formie niż wynagrodzenia za pracę, co jest bezpośrednią przyczyną zaniżania poziomu kosztów pracy w Polsce, przynajmniej o różnicę między spożyciem ze źródeł indywidualnych nad dochodami pierwotnymi ludności (która wahała się od 5% w 1975 r. do 10,1% w 1987 r.). Źródłem sfinansowania tej różnicy są dotacje budżetowe i dopłaty socjalne zakładów pracy. Gdyby uwzględnić te sumy w wynagrodzeniach to mogłyby one wzrosnąć o 11,2% w 1975 r. i 25,8% w 1987 r. (tab. 1, wiersz 9).

Zatem dokonane obliczenia, mimo swego wstępnego charakteru, potwierdzają dane z opracowań IPiSS (Instytutu Pracy i Spraw Socjalnych) i prac T. Preciszewskiego, wskazują na relatywnie niski udział dochodów pierwotnych ludności w DN wytworzonym. IPiSS określił ten udział na 48,2% (1979 r. w DNW)³, a obliczenia w tab. 1 dla 1980 r. wskazują na 51,7%. Byłaby to pewna poprawa odnośnych relacji, lecz już w następnym okresie pogorszyły się one, osiągając w 1987 r. tylko 39,1%.

Należałoby zatem potraktować to zjawisko jako przyczynę zaniżonego poziomu płac. Problem ten przez długi okres nie był podejmowany przez oficjalną naukę i statystykę, ze względu na przekonanie, iż uzasadnieniem niższego poziomu wynagrodzeń w Polsce, jest nasz niższy rozwój ogólny (w stosunku do krajów wysoko rozwiniętych gospodarczo - gdzie udział płac w DN sięga poziomu 60 - 70% a nawet przekracza 70% w USA i Szwecji.⁴

Należy oczywiście uwzględnić różnicę, wynikającą z innych poziomów rozwoju i dystansu dzielącego nas od tych krajów. Z pewnością nie jest uzasadniona tak duża różnica.

WSKAŹNIK UDZIAŁU PŁAC W WARTOŚCI PRODUKCJI SPRZEDANEJ PRZEDSIĘBIORSTW

W krajach OECD przeprowadzono badania, dotyczące kosztów siły roboczej w przemyśle przetwórczym. Według tych badań, koszty robocizny (płace) stanowią około 1/3 ceny produktu.⁵ W Polsce natomiast wskaźnik

³Zob. *Wewnętrzne opracowanie statystyczne IPiSS z 1979 i 1982 r.* tab. 28 oraz tab. 24; T. Preciszewski: *Świadczenia społeczne, dotacje, płace. Próba bilansu.* "Wiadomości Statystyczne" 1987, 1, s. 1-4.

⁴Zob. *Year Book of Labour Statistics 1977*, International Labour Office, Geneva, Switzerland 1977, s. 777-782; *Rocznik statystyki międzynarodowej 1987*, GUS, Warszawa 1987, s. 80.

⁵Por. *Porównanie kosztów siły roboczej w krajach uprzemysłowionych w gospodarce rynkowej (1970-1983)*, "Praca i Zabezpieczenie Społeczne" 1985, 11, s. 47-48.

Tab. 2.. Udział wynagrodzeń w produkcji sprzedanej w przedsiębiorstwach
 uspołecznionych według działów gospodarki narodowej
 The proportion of salaries in the production sold in socialized firms
 according to the departments of the national economy

Działy gospodarki narodowej	Lata			
	1982	1984	1986	1987
w %				
Ogółem przedsiębiorstwa uspołecznione	7,0	7,7	11,6	12,3
Przemysł	8,8	9,0	9,3	9,9
Budownictwo	13,2	16,2	16,5	16,3
Rolnictwo	7,9	8,9	10,3	14,7
Leśnictwo	15,8	15,5	16,1	15,7
Transport		18,8	16,9	17,2
Łączność	18,0	24,3	23,6	25,1
Handel	2,2	2,0	13,2	13,5
Gospodarka komunalna	20,8	20,0	19,8	20,8

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS - Wyniki finansowe przedsiębiorstw uspołecznionych: styczeń-grudzień 1982, GUS, "Opracowania Statystyczne", Dep. Środków Produkcji i Finansów, Warszawa IV 1983, s. 4 i 22; Wyniki finansowe..., I-IV 1985, s. 6 i 46; I-IV 1986, s. 6 i 46, I-IV 1987 s. 10-16; Rocznik statystyczny 1988, GUS, Warszawa 1988, s. 204 i 288.

udziału płac w produkcji sprzedanej przemysłu uspołecznionego wynosił 10,4% (10,7%) w 1985 r.; w 1986 - 10,3%⁶ i w 1987 r. 9,6%⁷; Powyższy wskaźnik w poszczególnych latach stanowił jedynie ok. 1/3 udziału sum, wypłacanych na wynagrodzenia na Zachodzie oraz wysoce nie dorównywał do poziomu tego wskaźnika w Polsce w okresie międzywojennym (udział ten w 1937 r. kształtował się na poziomie 21%)⁸.

Pełniejszy obraz tego zagadnienia otrzymać możemy przez porównanie wskaźnika udziału wynagrodzeń w wartości produkcji sprzedanej w przedsiębiorstwach uspołecznionych sfery produkcji materialnej. Przy analizie tego tematu posłużymy się tab. 2.

W badanym okresie od 1982 r. do 1987 r. wskaźnik udziału płac przedsiębiorstw uspołecznionych ogółem w wartości ich produkcji sprzeda-

⁶Obliczenia własne na podstawie danych GUS. *Rocznik statystyczny 1987*, GUS, Warszawa 1987, s. 167, 219; Różnica wystąpiła z powodu zmiany klasyfikacji w gospodarce narodowej obowiązującej od 1 01 1986 r. (do 31.12.1985 r.).

⁷Obliczenia własne, *Rocznik statystyczny 1988*, GUS, s. 156 i 204.

⁸Obliczenia własne na podstawie *Małego rocznika statystycznego 1939*, GUS, Warszawa 1939, s. 134.

nej wahał się od 7% (1982 r.) do 12,3% (1987 r.). Spośród ośmiu poddanych analizie działów gospodarki narodowej, najwyższy wskaźnik występował w łączności. W 1982 r. razem z transportem wynosił on 18,0%, następnie wzrastał, by w 1987 r. osiągnąć poziom 25,1%. Zbliżona wielkość tego wskaźnika występowała w gospodarce komunalnej, którego najwyższa wartość wynosiła 20,8% (1982 i 1987 r.), a w latach 1984-1986 wynosiła 19,4 - 20,0%.

Średnie wielkości tego wskaźnika, oscylujące od 7,9% do 10,3% miały dwa działy - przemysł i rolnictwo. W pozostałych działach wskaźnik udziału płac w wartości produkcji sprzedanej kształtował się na poziomie kilkunastu procent. Najniższy poziom, daleko odbiegający od średniej, występował w handlu, gdzie w latach 1982 i 1984 wynosił 2,0%, potem rósł, by w 1987 r. osiągnąć wielkość 13,5%. Z powyższej analizy wynika, że w przedsiębiorstwach uspołecznionych sfery produkcji materialnej różnice międzydziałowe osiągały wielkości: 1982 r. - 18,6 punkta, 1984 r. - 22,3 punkta, 1986 r. - 14,3 punkta i 1987 r. - 15,2 punkta. Powyższe różnice wskazują na nieprawidłowości w polityce płac, różnicujące działy gospodarki narodowej. Mimo usiłowań, mających na celu zlikwidowanie tego zjawiska, w ramach reformy gospodarczej lat osiemdziesiątych - nie uporano się z tym problemem.

Szczegółowej analizy autorka dokonała zbierając dane z tego zakresu w przedsiębiorstwach uspołecznionych, funkcjonujących na terenie województwa lubelskiego. Okres badawczy obejmuje lata 1981-1987. Ogółem przebadano 118 zakładów, dzieląc je na 3 grupy: 1) przedsiębiorstwa przemysłowe, objęte planem centralnym, 2) przedsiębiorstwa podległe CZSP oraz CEPELiA, 3) okręgowe spółdzielnie mleczarskie oraz zakłady podległe Regionalnemu Związkowi Spółdzielni Inwalidów.

W przedsiębiorstwach zakwalifikowanych do grupy 1 różnice w poszczególnych latach kształtowały się następująco:

1981 r. - od 2,9% do 40,0%. Wystąpiła zatem ok. 37 punktowa różnica.

Generalnie rzecz biorąc, wskaźnik w większości przedsiębiorstw był większy niż w latach następnych, tj. 1982-1987. Na tę sytuację miała wpływ presja zakładów na podwyżki płac (1980-1981).

1982 r. - 3,3% do 38,6%. Różnica zmalała do ok. 35 punktów.

1985 r. - 2,7% do 23,7%. Różnica zmniejszyła się, osiągając wielkość 21 punktów.

1986 r. - 2,8% do 25,1%. Nastąpił wzrost różnicy o ok. 1 punkt.

W 1987 r. nastąpił minimalny spadek tej różnicy o 0,6 punkta (2,7% do 24,4% - różnica - 21,7 punkta).

Powyższa analiza wskazuje, iż jedną z przyczyn ukształtowania się tak dużych różnic między wskaźnikami udziału płac w wartości produkcji sprzedanej w tych przedsiębiorstwach, jest przynależność do branży.

W przedsiębiorstwach podległych CZSP (grupa 2) wskaźnik udziału płac w wartości produkcji sprzedanej wynosił:

1981 r. - od 8,5% do 40,8%

1982 r. - od 5,2% do 46,3%

1985 r. - od 5,3% do 34,8%

1986 r. - od 5,3% do 52,1%

1987 r. - od 4,8% do 59,5%.

W tej grupie przedsiębiorstw obserwujemy wyższą "dolną" wielkość badanego wskaźnika w stosunku do zakładów z grupy 1. Jednakże i tutaj, jak w poprzedniej grupie, występują duże różnice od 29,5 punkta (1985 r.) do 54,7 punkta (1987 r.).

W trzeciej grupie przedsiębiorstw różnice między badanymi wskaźnikami wahały się od 16,0 (1981 r.) do 2,9 punkta (1985 r.). Najwyższa różnica 16 punktowa występowała w 1981 r. i mogła wynikać z różnej siły przetargowej, dotyczącej podwyżek płac w poszczególnych OSM. W latach 1982-1985 różnice te zmniejszyły się głównie w wyniku spadku maksymalnego wskaźnika, który osiągnął wielkość 6-7%, a więc obniżył się o około 18 punktów. Od 1986 r. widoczny jest skok maksymalnego wskaźnika o około 100%, natomiast minimalny zostaje w zasadzie bez zmian. W badanym okresie oscyluje on między 3-4% (wyjątek stanowi rok 1981, gdzie najniższy wskaźnik udziału płac w wartości produkcji sprzedanej wynosił 8,4%).

W zasadzie trudno określić jednoznacznie, dlaczego powstały różnice w wysokości badanego wskaźnika, gdyż najwyższy wskaźnik nie zawsze był połączony z większą produkcją. Dlatego też, zjawisko to będzie przedmiotem głębszej analizy w późniejszych badaniach autorki.

ZAKOŃCZENIE

Omawiane zagadnienia były przedmiotem badań w ramach CPBP 10 08 8 7 pod kierunkiem prof. T. Przeciszewskiego. Na podstawie dotychczasowych analiz wybranych problemów w zakresie pełnych kosztów pracy możemy wysnuć wniosek, iż w Polsce występuje zjawisko zaniżania poziomu płac, co ma wpływ na kształtowanie się kosztów pracy na bardzo

niskiem poziomie. Dlatego też, aby urealnić koszty pracy, należy rozwiązać problem "sztucznego" zaniżania poziomu płac, poprzez opracowanie nowego, spójnego systemu płac. Jednakże rozwiązanie problemu płac uzależnione jest od wielu czynników. Wynagrodzenia powinny być powiązane z wieloma kategoriami, determinującymi harmonijny rozwój gospodarki. Zmiana systemu płac bez uporządkowania innych kategorii ekonomicznych nie będzie skuteczna.

W ostatnim okresie obserwuje się próby urealnienia kosztów pracy poprzez likwidację dotacji i dopłat budżetowych, urynkowienie gospodarki i racjonalizację zatrudnienia w ramach reformy rządowej opracowanej przez L. Balcerowicza, wprowadzonej w życie od 1 01 1990 r. W związku z tym badania, dotyczące powyższego tematu, będą kontynuowane w celu sprawdzenia, czy w warunkach gospodarki rynkowej ujawnione wyżej nieprawidłowości (zaniżenie poziomu płac w Polsce) zostaną wyeliminowane. Oczywiście dotyczy to okresu po "odmrożeniu" wzrostu płac.

SUMMARY

The purpose of the article is to determine the influence of the selected elements of labour costs on the formation of full labour costs.

The analysis of the phenomena in our country, both on the economic macro- and micro-scales, points out that the range of lowering the wage level in Poland is getting deeper and deeper. Hence, it is necessary that a new wage system should be worked out as a composite unity, because these very actions can stop the decrease of the value of labour force, which will make it possible to lessen the distance in this respect as compared with the countries with market economy.

On January 1, 1990 new principles of the functioning of the economy were announced which aim at introducing the market economy based on the properly organized, efficient and well-paid work.

The studies in this sphere will be continued by the author in the years to come.